

ANATOMICKÉ ILUSTRACE SPISU LEONARDA FERDINANDA MEISNERA Z LÖWENBERKU

MARIE VYMAZALOVÁ

ANATOMICAL ILLUSTRATIONS IN THE MANUSCRIPT OF LEONARD FERDINAND MEISNER VON LÖWENBERG

This contribution is dedicated to a set of anatomical drawings preserved in the manuscript of Leonard Ferdinand Meisner from 1690. Meisner's work was based on the lectures by a Prague physician and university teacher Joannes Antonio Cassinis de Bugella. The anatomical drawings are analysed in the context of other surviving drawings in Czech collections. The context of their origin, sources of inspiration, and artistic qualities are also dealt. The drawings were not created as records of dissections performed during university lectures; rather, they served as a supplementary teaching material accompanying a tractate on anatomy. They are the work of several hands, and their quality varies.

Keywords: Leonard Ferdinand Meisner – Joannes Antonio Cassinis de Bugella – anatomical drawing – anatomy – lectures on anatomy – Andrea Vesalius

DOI: 10.14712/23365730.2024.33

Anatomická kresba, tedy kresba, která je určitým konkrétním způsobem spojena se zkoumáním lidského těla, a to jeho vnitřních i vnějších částí, byla v historii nedílnou součástí vývoje lékařského poznání a anatomie. Svého „zlatého věku“ dosáhla v období 15.–17. století,¹ kdy se stala na jedné straně neoddelitelnou součástí lékařského bádání a rozvoje tohoto univerzitního odvětví (pomáhala zaznamenávat zjištěné informace při novodobých pitvách, stala se potřebnou součástí univerzitní výuky ve smyslu vědecké ilustrace), na straně druhé umožňovala výtvarný rozvoj mnoha umělců, kteří se veřejných anatomických hodin zúčastňovali a přímo na místě studovali lidské tělo a kresebně jej zaznamenávali. Mezi uměleckým a učeneckým prostředím tak na krátký čas vznikla symbióza, která obě dvě strany této spolupráce velmi obohacovala a posouvala dál.² V zahraničí je tedy anatomická kresba

¹ Počátek tohoto časového období vychází z faktu, že se již v 15. století začíná objevovat propojení mezi anatomickým výzkumem a uměleckou tvorbou. Například již italský sochař Donatello (1386–1466) na jednom z reliéfů bronzového oltáře v kostele sv. Antonína v Padově znázornil legendický zázrak tohoto světce se srdcem lakomce tak, že scéna velmi nápadně připomíná pitvu, viz Bernard SCHULTZ, *Art and Anatomy in Renaissance Italy*, Michigan 1985, s. 47–48. Naopak na přelomu 17. a 18. století se anatomické zkoumání čím dál tím více zaměřuje na detailnější výzkum a umělci upřednostňují řešení jiných otázek. Nikdy však samozřejmě spolupráce, především v oblasti vědecké ilustrace, mezi těmito obory nevymizí.

² Jednou z lokalit, kde ke spolupráci docházelo ve skutku velké míře, bylo například univerzitní prostředí italské Boloni nebo Padovy. Výběrově přehledové studie k tématu anatomické kresby: Giuseppe OLMÍ – Fulvio

velmi běžným námětem umělecké tvorby a je jí věnována obsáhlá odborná literatura. V českém prostředí k tak silnému propojení těchto oborů nedošlo a zachovaných anatomických kreseb je velmi málo.³ Cílem tohoto článku je popsání nejucelenějšího doposud známého souboru anatomické kresby, který vznikl na našem území, a to anatomických ilustrací spisu Leonarda Ferdinanda Meisnera z Löwenberku. Kresby a jejich okolnosti vzniku budou také pojednány v kontextu dalších u nás zachovaných kreseb.⁴

Z prostředí českých sbírek byla doposud v širším povědomí známa především kresba ženského ústrojí z manuskriptu Matouše Philomata Dačického *O vyvýšení a vysokém důstojenství lidského pokolení*.⁵ (obr. 1) Tuto kresbu, která je provedena velmi zkušenou rukou, je však možné propojit s vyobrazením vnitřního ústrojí ženy z Vesaliovy *Fabricae*.⁶ U Dačického je pouze navíc zobrazen i vnitřek dělohy s lidským plodem. V Dačického manuskriptu lze ale nalézt i několik dalších anatomických kreseb, například znázornění vývoje plodu v děloze (obr. 2).⁷ Jak zmiňuje již Č. Zibrť,⁸ mnohé tyto kresby vznikly na základě německých tisků, především dle prací Walthera Hermanna Ryffa⁹ a Eustacha Rosslina.¹⁰

Doposud nepovšimnuté anatomické kresby, mnohem většího rozsahu a rozmanitějšího obsahu než u Dačického, se nacházejí v lékařském manuskriptu z Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově *Anatomia compendiata in collegio medico Universitatis*

SIMONI et al., *Rappresentare il Corpo. Arte e Anatomia da Leonardo all' Illuminismo*, Bologna 2006; Andrea CARLINO – Roberto Paolo CIARDI – Annamaria Petrioli TOFANI, *La bella anatomia. Il disegno del corpo fra arte e scienza nel Rinascimento*, Milano 2009; Andrea CARLINO (ed.), *L'anatomia tra arte e medicina. Lo studio del corpo nel tardo Rinascimento*, Milano 2010; Giuseppe OLMÍ – Claudia PANCINO (edd.), *Anatome. Sezione, scomposizione, raffigurazione del corpo dell' Età Moderna*, Bologna 2012; Marinella PIGOZZI (ed.), *Remo Scotti. Arte e scienza nel disegno chirurgico*, Bologna 2014. K tomu výběrově práce věnující se spolupráci konkrétních umělců s lékaři: Alessandro NOVA – Domenico LAURENZA (edd.), *Leonardo da Vinci's anatomical world. Language, context and «disegno»*, Venezia 2011; Domenico LAURENZA, *Leonardo. L'anatomia*, Firenze 2009; Caroline S. HILLARD, *Michelangelo and Realdo Colombo. A dialog on Art and Anatomy*, in: Barbara Deimling, *Italian Art, Society and Politics. A Festschrift in honor of Rab Hatfield*, presented by his students on the occasion of his seventieth birthday, Florence 2007, s. 163–177.

³ Lze předpokládat, že míra (ne)spolupráce mezi anatomií a umělcem byla logicky dána dobou. V 16. století se lékařská fakulta potýkala se zásadními existenčními problémy. Samotný obor anatomie se pomalu ustanovoval až v druhé polovině 17. století (Bohdana DIVIŠOVÁ, *Adam Zalužanský ze Zalužan. Řeč pro anatomii a obnovu veškerého lékařského studia ve slavném Království českém*, in: Miloš GRÍM – Ondřej NAŇKA – Karel ČERNÝ (edd.), *Anatomie od Vesaliova po současnost 1514–2014*, Praha 2014, s. 44–55, zde s. 44–45; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Anatomie a histologie na pražských lékařských fakultách od poloviny 17. století do roku 1945*, in: M. GRÍM – O. NAŇKA – K. ČERNÝ (edd.), *Anatomie od Vesaliova*, s. 76–87, zde s. 77.

⁴ Za nejrozsáhlejší soubor soudobých anatomických vyobrazení spojených s českým prostředím lze považovat nejstarší českou anatomickou učebnici Šebestiána Kristiána ŽEIDLERA, *Somatotomia andropologica* z roku 1686. Zde se však nejedná o kresby, ale rytiny.

⁵ Matouš PHILOMATES DAČICKÝ, *O vyvýšení a vysokém důstojenství lidského pokolení*, 1574, s. 603. Knihovna Národního muzea, sign. III F 14. Ke kresbě zejména Magdaléna CHUMCHALOVÁ, *Vědecká anatomie v renesanci. Anatomické ilustrace 4*, Živa 54/4, 2006, s. 189–192, zde s. 192; Karel ČERNÝ, *Raná vyobrazení anatomické pitvy v Čechách*, in: M. GRÍM – O. NAŇKA – K. ČERNÝ (edd.), *Anatomie od Vesaliova*, s. 61–73, zde s. 64–65; Miloš GRÍM, *Historie pražské anatomické ilustrace*, in: M. GRÍM – O. NAŇKA – K. ČERNÝ (edd.), *Anatomie od Vesaliova*, s. 107–116, zde s. 107–108.

⁶ Andreas VESALIUS, *De humani corporis fabrica libri septem*, Basilej 1543, s. 378.

⁷ M. P. DAČICKÝ, *O vyvýšení*, s. 622–631; Čeněk ZIBRT, *Staročeská tělověda a zdravotvěda*, Praha 1929, s. 53.

⁸ Č. ZIBRT, *Staročeská tělověda*, s. 49, 53, 58.

⁹ Walther Hermann RYFF, *Schwangerer Frawen Rosengarten*, Frankfurt nad Mohanem 1545, polohy plodu na s. 99, 100, 104, 105.

¹⁰ Eucharius RÖSSLIN, *Der swangern Frawen und Hebammen rosgarten* z roku 1513. Například vyobrazení porodní stolice převzaté ze spisu Eucharia Rösslina (nepag.) do Dačického rukopisu (s. 615). Č. Zibrť, *Staročeská tělověda*, s. 49.

Pragensis a L. F. Meisner excerpta z roku 1690.¹¹ Jedná se o ucelený a zredigovaný záznam přednášek profesora lékařství pražské univerzity Jana Antonína Cassinise de Bugelly (1645–1716), který vznikl rukou jeho žáka Leonarda Ferdinanda Meisnera z Löwenberku (1663–1738). Jan Antonín Cassinis de Bugella,¹² člen italské rodiny usazené v Praze, syn Maximiliana Antonia Cassinis, byl významným lékařem působícím v Praze. Narodil se roku 1645 snad v Praze. Svá studia zahájil na pražské univerzitě, na lékařské fakultě byl imatrikulován roku 1669. Studoval taktéž na lékařské fakultě v Sieně. Z lékařských věd získal roku 1673 také doktorát. Vyjma lékařské praxe, kterou vykonával například i ve vlášském špitále, se později věnoval také výuce medicíny na lékařské fakultě v Praze. Nejprve byl mimořádným profesorem anatomie, chirurgie a botaniky, od roku 1691 zastával post řádného profesora lékařské praxe. Opakovaně se stal děkanem lékařské fakulty i rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity.¹³ Zastával také funkci dvorního lékaře. K jeho působení na univerzitě se pojí například přenesení praxe příležitostných pitev doplňujících výuku z nemocnice milosrdných bratří do Karolina, a to roku 1688.¹⁴ Není zachována žádná publikace, kterou by vydal.¹⁵ Ve sbírkách strahovské knihovny je však uložen spis *Chirurgia. De chirurgia scriptores optimi quinque...*, který měl dle podpisu na předešlé Cassinis de Bugella vlastnit.¹⁶ Na jeho významné postavení ukazuje i fakt, že byl členem komise, která roku 1677 ohledávala tělo ctihodné matky Marie Elekty od Ježíše z pražského karmelitánského kláštera.

Jeho přednášky byly zachyceny jeho dvěma studenty, později taktéž profesory pražské lékařské fakulty, Janem Jakubem Gelhausenem (1692–1738)¹⁷ – *Praxis Cassiniana...*¹⁸ a Leonardem Ferdinandem Meisnerem – *Anatomia Compendiata*. Jak uvádí Karel Černý, pravděpodobně se jednalo o běžnou praxi studentů lékařství koncem 17. a v 18. století. Pro

¹¹ *Anatomia compendiata in collegio medico Universitatis Pragensis a L. F. Meisner excerpta*, Pragae 1690 (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28). Za upozornění na existenci tohoto spisu, který doposud unikal odbornému zájmu, děkuji doc. Karlu Černému. Zcela záměrně se text článku zaměřuje na obrazový doprovod manuskriptu. Zhodnocení obsahu textu přednášek nechávám k dalšímu výzkumu odborníkům na historii lékařství.

¹² Karel KUČERA – Miroslav TRUC (ed.), *Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783*, Praha 1968, s. 7, 30; Heribert STURM – Ferdinand SEIBT – Hans LEMBERG, *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, I, A–H*, München 1979, s. 185; Josef ADAMEC – Karel BERÁNEK – Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ (edd.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, I, Praha 1988, s. 63–64, 67; Petr SVOBODNÝ, heslo *Cassinis de Bugella Jan Antonín*, <<http://biography.hiu.cas.cz/>> (28. 2. 2024); dále k jeho osobě Karel ČERNÝ, *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, Praha 2014, s. 445.

¹³ Václav Vladivoj Tomek, *Geschichte der Prager Universität: zur Feier der fünfhundertjährigen Gründung derselben*, Prag 1849, s. 364; J. ADAMEC – K. BERÁNEK – L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ (edd.), *Biografický slovník*, s. 63.

¹⁴ J. ADAMEC – K. BERÁNEK – L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ (edd.), *Biografický slovník*, s. 63; Ivana ČORNEJOVÁ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy, II, 1622–1802*, Praha 1995, s. 188.

¹⁵ K. ČERNÝ, *Mor*, s. 445.

¹⁶ Jean TAGAULT et al., *Chirurgia. De chirurgia scriptores optimi quinque veteres et recentiores, plerique in Germania antehac non editi, nunc primum in unum coniuncti volumen*, Tiguri: per Andream Gessnerum F. et Iacobum Gessnerum fratres, 1555. (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, CR I 40/1), viz <<https://strahovskyclauster.tritius.cz/>> (28. 2. 2024). Některé studentské práce, které pod jeho vedením vznikaly, jsou taktéž uchovávány ve Strahovské knihovně. K nim viz Franz BIERL, *Die Personalbibliographien der Professoren und Collegiaten der medizinischen Fakultät zu Prag von 1654 bis 1748*, Erlangen 1971, s. 52–58.

¹⁷ Profesor lékařské praxe, viz: J. ADAMEC – K. BERÁNEK – L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ (edd.), *Biografický slovník*, s. 67.

¹⁸ Joannes Antonius CASSINIS DE BUGELLA – Johann Jacob GEELHAUSEN, *Praxis Cassiniana in Universitate Carolo-Ferdinandea ab authore ... medicinae auditoribus publice dictata et...*, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 20. Rukopis neobsahuje žádné ilustrace.

jejich vlastní studijní potřeby vznikaly záznamy přednášek, které ale nikdy nebyly vydány tiskem.¹⁹ Spis Leonarda Ferdinanda Meisnera z Löwenberku se však od této typické produkce liší, a to právě tím, že je doplněn, na české prostředí výrazně rozsáhlým, obrazovým materiálem.

Leonard Ferdinand Meisner z Löwenberku²⁰ se narodil roku 1663 v Litoměřicích a původně se vyučil lékárníkem, poté vystudoval lékařskou fakultu v Praze, kterou ukončil 11. února 1692. Studoval také v Sieně. Byl domácím lékařem knížete Piccolominiho, se kterým pobýval v Itálii. Na počátku 18. století je však již opět doložen v Praze. Roku 1713 se stává mimořádným profesorem anatomie, chirurgie a botaniky, roku 1717 pak řádným. Byl publikačně velmi činný, vydal okolo dvaceti lékařských traktátů. Ve dvacátých a třicátých letech 18. století se stal opakovaně děkanem lékařské fakulty i rektorem univerzity.²¹

Titulní list sledovaného manuskriptu nás informuje, že se jedná o kompendium přednášek profesora Cassinise de Bugella na lékařské fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze sepsané Leonardem Ferdinandem Meisnerem.²² Naopak poslední strana nás zpravuje o dokončení rukopisu dne 6. března 1690.²³ Jelikož je toto datum shodné s dobou Meisnerových studijních let, není třeba o této dataci pochybovat.

Meisnerův rukopis je rozdělen na devět knih vztahujících se ke konkrétním anatomickým oblastem (1. *De Infimo Ventre*, 2. *De Medio Ventre*, 3. *De Supremo Ventre Seu Capite*, 4. *De Artubus*, 5. *De Musculis*, 6. *De Arteriis*, 7. *De Venis*, 8. *De Nervis*, 9. *De Ossibus*),²⁴ a ty jsou dále děleny na kapitoly. Kresby průběžně doplňují text, avšak pouze v první a druhé knize, a je jim věnován prostor celé samostatné strany, a to bez jakéhokoli doprovodného textu. (Toto neplatí o poslední kresbě z deváté knihy, která se z celého souboru vymyká.²⁵) Celkem se v rukopisu nachází dvacet tři folií s kresbami, některá folia obsahují až tři kresby. Jedná se jak o celkové pohledy do dutiny břišní s naznačeným okolním tělem, tak o studie konkrétních anatomických detailů. Některé z kreseb jsou oříznuty, či jsou okraje částečně skryty v hřbetu knihy. Snad k tomu došlo v důsledku špatného rozvržení archů nebo pozdějšího oříznutí rukopisu.²⁶ Na některých kresbách je patrná podkresba tužkou. Nejen to dokazuje, že se nejedná o kresby na základě přímé anatomické studie. Kresby byly vyjma dvou výjimek (fol. 66 a 209) přejaty z Vesaliovy knihy *De Humani corporis fabrica Libri septem*.²⁷ Ačkoli kresba folia 66 taktéž obsahuje podkresbu tužkou, musela být přejata z jiného zdroje.²⁸ Kresby lebek z fol. 209 mohly být převzaty z první české učebnice anatomie od Šebestiána Kristiána Zeidlera nazvané *Somatotomia anthropologica*

¹⁹ K. ČERNÝ, *Mor*, s. 445.

²⁰ Heribert STURM – Ferdinand SEIBT – Hans LEMBERG, *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, II, I–M, München 1984, s. 631; Ludmila Hlaváčková – Petr Svobodný, *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, II, Praha 1993, s. 49.

²¹ V. V. TOMEK, *Geschichte der Prager Universität*, s. 364.

²² *Anatomia Compendiata olim In Collegio Medico Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis a Praenobili ac Excellentissimo Domino Doctore ac Professore Cassinis, studiosae Juventuti Cathedra publice dictata et a Leonardo Ferdinando Meisner Medicinæ Studioso excepta*.

²³ J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 222.

²⁴ Totožné dělení nalezneme například také ve spisu Thomas BARTHOLIN, *Anatomia reformata*, Haag 1651.

²⁵ J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 209.

²⁶ Např. J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 23, 40, 55, 71, 82. I tento fakt ukazuje na to, že se nejednalo o autentický záznam Cassiniovy hodiny, ale o pozdější redigovaný přepis zápisků.

²⁷ Andrea VESALIUS, *De Humani corporis fabrica Libri septem*, Basilej, 1543.

²⁸ K běžné praxi přejímání obrazového materiálu z jednotlivých tisků obecně viz např. Daniela TINKOVÁ, *Učinit neviditelné viditelným. Od anatomické Venuše k tajemství počátku*, *Opuscula historiae artium* 68/2, 2019,

seu corporis humani fabrica (Praha 1686), viz vyobrazení za stranou 116. Alespoň některé (ne-li všechny vyjma frontispisu) Zeidlerovy ilustrace jsou však převzaty z jiných zdrojů,²⁹ otázka původnosti těchto kreseb tedy zůstává nedořešena.

Dle rukopisu byl manuskript sepsán pouze jedním autorem. Navzdory tomu jsou kresby dílem až čtyř různých rukou. Do první skupiny (ruka A) lze zařadit první tři folia s kresbami.³⁰ Na fol. 23 (obr. 3) je vyobrazeno omentum neboli malá opona. Zároveň je k její kresbě přidán pravostranný a levostranný pohled na žaludek.³¹ Je zde zaznamenána snaha popsat jednotlivé části žaludku, avšak popis zůstal nedokončen. Na foliu 24 jsou vyobrazeny dva detaily střeva. Folio 25 (obr. 4) vyobrazuje lidské torzo s otevřenou dutinou břišní s důrazem na umístění střev, žaludku a jater. Společným znakem této skupiny kreseb, oproti dalším obsaženým v manuskriptu, je stínování kreseb pomocí techniky lavírování, zde konkrétně hnědým inkoustem. U ostatních kreseb se tato technika nevyskytuje. Místy je pro stínování využito i šrafování. Kresby jsou částečně zjednodušeny, díky tomu je jejich výpovědní informační hodnota vcelku vysoká.³² Nejméně informačně jasnou kresbou je torzo se střevy. Samotné torzo je modelováno umělecky poučeně. V perspektivě a podání svalů těla se však autor dopustil několika perspektivních chyb.

Druhá skupina kreseb (ruka B) zaujímá následující tři folia.³³ Fol. 26 (obr. 5) zobrazuje torzo muže s otevřenou dutinou břišní zdůrazňující plexus solaris. Druhá kresba na foliu 39 taktéž zobrazuje torzo s otevřenou dutinou břišní, tentokrát zacílenou na játra, žlučník a tenké střevo. Na třetím foliu 40 jsou vyobrazeny dva detaily, žlučníku a dolní duté žíly. V této skupině kreseb autor již nepoužil techniku lavírování. Pro stínování těl i anatomických detailů použil pouze šrafování. Autor kladl stejný důraz na vykreslení těl i vnitřních pohledů. Otevřená dutina břišní je stínována, stejně jako kůže a střevo. Infomační hodnota anatomických detailů je tedy částečně snížena. U torz těl je jasně patrné, že se autor nedokázal vyrovnat s předlohou a jejím perspektivním natočením. Prsa obou mužských postav jsou nevyvážená, oproti předloze jsou zobrazena zepředu, a jsou ne zcela dobře vymodelována.

Třetí skupina kreseb (ruka C) je nejkvalitnější po stránce umělecké, ale i po stránce edukativní. Autor se dokázal nejlépe vyrovnat s uměleckým ztvárněním lidského těla a zároveň dostatečným zjednodušením detailů, například samotné dutiny lidských torz nejsou nijak stínovány. Díky tomu mají kresby v této skupině největší výpovědní hodnotu předávaných anatomických informací. Skupina obsahuje osm folií, z toho tři kresby torz s otevřenou

s. 256–267, zejm. s. 259 a 261; konkrétně k Vesaliovi viz např. Karel ČERNÝ – Bohdana DIVIŠOVÁ, *Mezi Markem Marci a Löwem z Erlsfeldu. Myšlení a výuka na pražské lékařské fakultě v době barokní*, Praha 2024.

²⁹ Např. těhotná žena – květina na ilustraci za s. 46, viz D. TINKOVÁ, *Učinit neviditelné viditelným*, s. 257–258.

³⁰ J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiată*, fol. 23 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 358 a 367; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiată*, fol. 24 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 361; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiată*, fol. 25 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 360.

³¹ Za konzultace v oblasti anatomie a vyobrazených částí lidského těla děkuji MUDr. Marii Opatrné, Ph.D., a MUDr. Janu Opatrnému.

³² K významu ilustrací pro anatomické poznání v českém prostředí např. Tereza LIEPOLDOVÁ, *Nekonečně malý svět. Obraz utváření živého, raně novověká věda a mikroskopie*, *Opuscula historiae artium* 69/2, 2020, s. 144–159, k ilustracím zejména s. 148 a 155.

³³ J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiată*, fol. 26 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 363; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiată*, fol. 39 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 365; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiată*, fol. 40 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 365 a 369.

dutinou břišní a osm folií s anatomickými detaily.³⁴ Kresba folia 45 zobrazuje mužské torzo s důrazem na aortu, dolní dutou žílu, játra a obě ledviny. Kresba velmi dobře přenáší původní ilustraci jak vnitřního ústrojí, tak ale také samotného lidského těla. Kůže na hrudi je realisticky vystínována a dodává tak modelu na plastičnosti. Zároveň se však od původní ilustrace kresba odlišuje již zmiňovanou absencí stínování vnitřní dutiny břišní. Díky tomu zvyšuje svůj informační účinek. Folio 46 obsahuje čtyři detaily ledvin, které jsou opět dostatečně zjednodušeny pro větší názornost. Na foliu 47 (obr. 6) je vyobrazeno mužské torzo s důrazem na ledviny a mužské pohlavní ústrojí. Na foliu 48 jsou vyobrazeny tři fáze ledvin. Folia 55 a 56 pojednávají detaily rozmnožovacího ústrojí muže a ledvin. Na foliu 65 (obr. 7) je vyobrazeno torzo ženské postavy s důrazem na ženský pohlavní systém, ledviny a cévní zásobení prsu. Jedná se o stejný motiv, který použil již o sto let dříve pro svůj manuskript Matouš Philomatus Dačický. Poslední kresbou třetí skupiny je kresba na foliu 66, která vyobrazuje mužské pohlavní ústrojí. Tato kresba nemá svou předlohu v ilustracích Vesaliova textu. Z blíže nespecifikované předlohy však převzata byla, jelikož je zde patrná podkresba tužkou.

Poslední skupina (ruka D) je nejrozsáhlejší, zahrnuje devět folií.³⁵ Oproti předchozím je zde kresebný rukopis drobnější a detailnější. Pro stínování je použito šrafování. Umělecky je tato skupina méně kvalitní. Informační stránka ilustrací není vždy na dobré úrovni. Kresba na foliu 71 pojednává průřez pyje. Kresby folií 72 (obr. 8), 75 a 76 zobrazují dělohu, napojení placenty a plodu. Kresby folií 81 (obr. 9) a 82 vyobrazují polopostavy muže s otevřeným hrudníkem. Informační hodnota je velmi nízká, po umělecké stránce jsou kresby povětšinou velmi špatně zvládnuty. Především postava muže na foliu 82 vykazuje velké perspektivní nedostatky. Znázorňuje hrudník s odklopenými žebry, plíce a mezihrudí. Jediné tyto dvě kresby v manuskriptu pojednávají taktéž tvář člověka. Na dvou foliích 89 a 90 (obr. 10) jsou vyobrazeny celkem čtyři kresby srdce, a to v různých průřezech. Poslední kresba se nachází na foliu 209. Jedná se o vyobrazení lebky, seshora a ze strany. Ačkoli Vesaliův spis takováto vyobrazení také obsahuje, autor českých kreseb se těchto předloh nedržel. Jako jediné je toto vyobrazení zasazeno přímo do textu.

Kresby manuskriptu tedy vytvořily minimálně čtyři rozdílné ruce. Autoři na kresbách pracovali postupně, mění se chronologicky s postupem textu. Je pravděpodobné, že nedošlo k vytvoření všech zamýšlených ilustrací. Například folio 158 je zcela prázdné a připravené

³⁴ J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 45 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 370; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 46 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 369; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 47 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 372; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 48 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 371; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 55 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 374; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 56 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 374; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 65 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 378; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 66 – vzor kresby neurčen.

³⁵ J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 71 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 381; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 72, 75, 76 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 382; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 81 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 559; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 82 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 560; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 89 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 561, 562; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 90 – vzor A. VESALIUS, *De Humani corporis*, s. 565, 564; J. A. CASSINIS DE BUGELLA – L. F. MEISNER, *Anatomia compendiata*, fol. 209 – kresba bez vzoru.

k zanesení kresby. Nejvyšší rukou, která se podílela na vytváření ilustrací, je autor označený „ruka C“. Vykazuje největší malířské kvality. Jeho díla mají taktéž největší edukační hodnotu, co se předávaných informací a jejich jasnosti týče. Velmi kvalitní je také „ruka A“. Méně kvalitní, především s ohledem na přenos informací je „ruka B“. Nejméně kvalitní jsou ilustrace od čtvrtého autora, označené jako „ruka D“.

Ačkoli se nejedná o inovativní kresby, neboť jejich původ můžeme hledat především ve Vesaliově spise, manuskript doplněný takovým množstvím kreseb, které dovysvětlují probíranou látku, je pro české prostředí velké unikum. Kresby dokazují, že ačkoli pražské univerzitní prostředí pravděpodobně nedalo vzniknout novým dílům na základě spolupráce učenců-anatomů a umělců, soudobá výuková praxe anatomie a související odborná literatura zde byla známa a používána. A pro lepší pochopení probírané látky byla anatomická vyobrazení využívána.

Grantová podpora

Vznik článku byl podpořen programem PROGRES, nesoutěžním nástrojem institucionální podpory vědy Univerzity Karlovy (za KTF UK). Za poskytnutí obrazového materiálu děkuji knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově a knihovně Národního muzea.

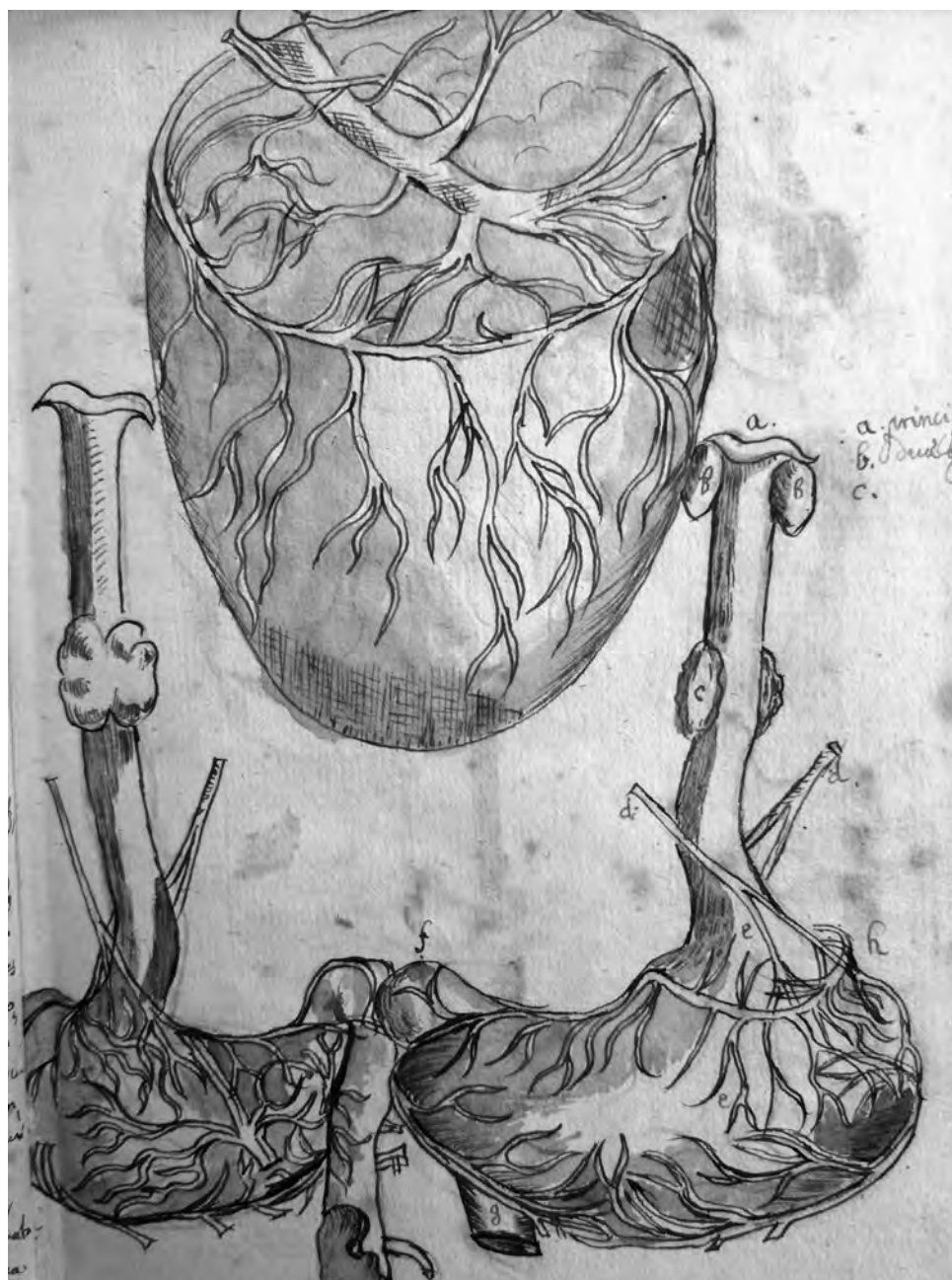
Obrazová příloha

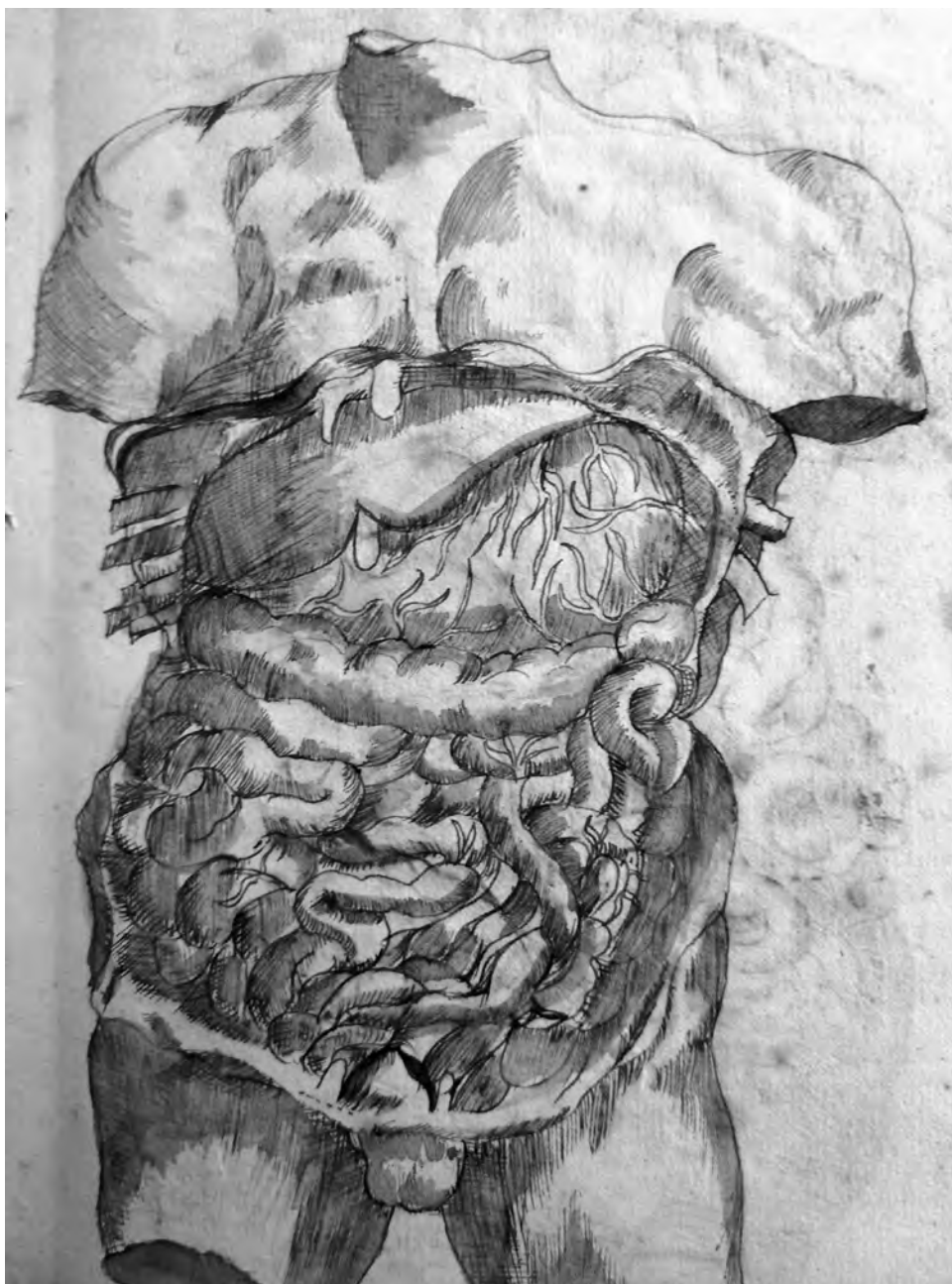
Obr. 1: Matouš Philomates Dačický, *O vyvýšení a vysokém důstojenství lidského pokolení*, 1574, Knihovna Národního muzea, sign. III F 14, fol. 603

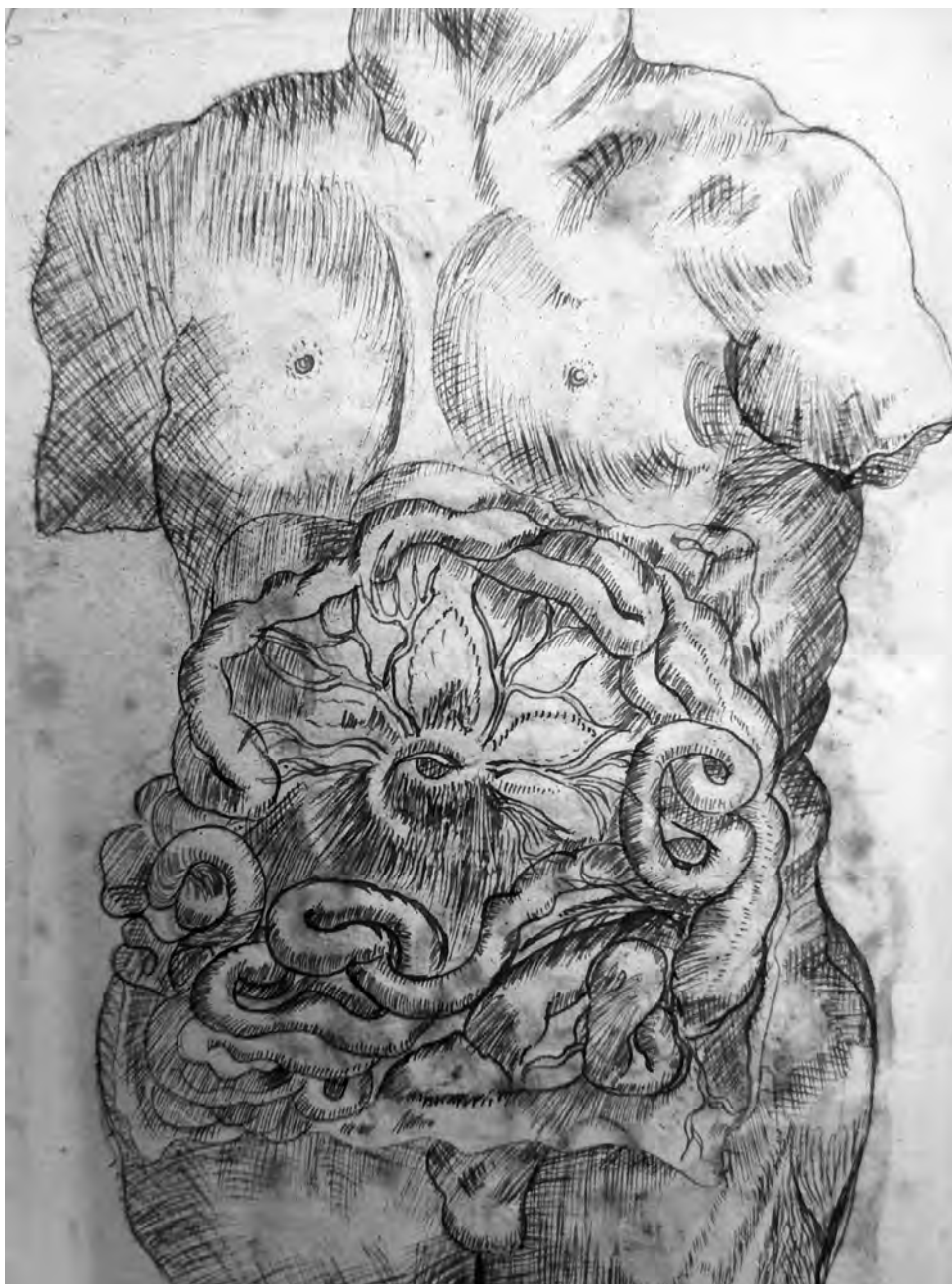
Obr. 2: Matouš Philomates Dačický, *O vyvýšení a vysokém důstojenství lidského pokolení*, 1574, Knihovna Národního muzea, sign. III F 14, fol. 624

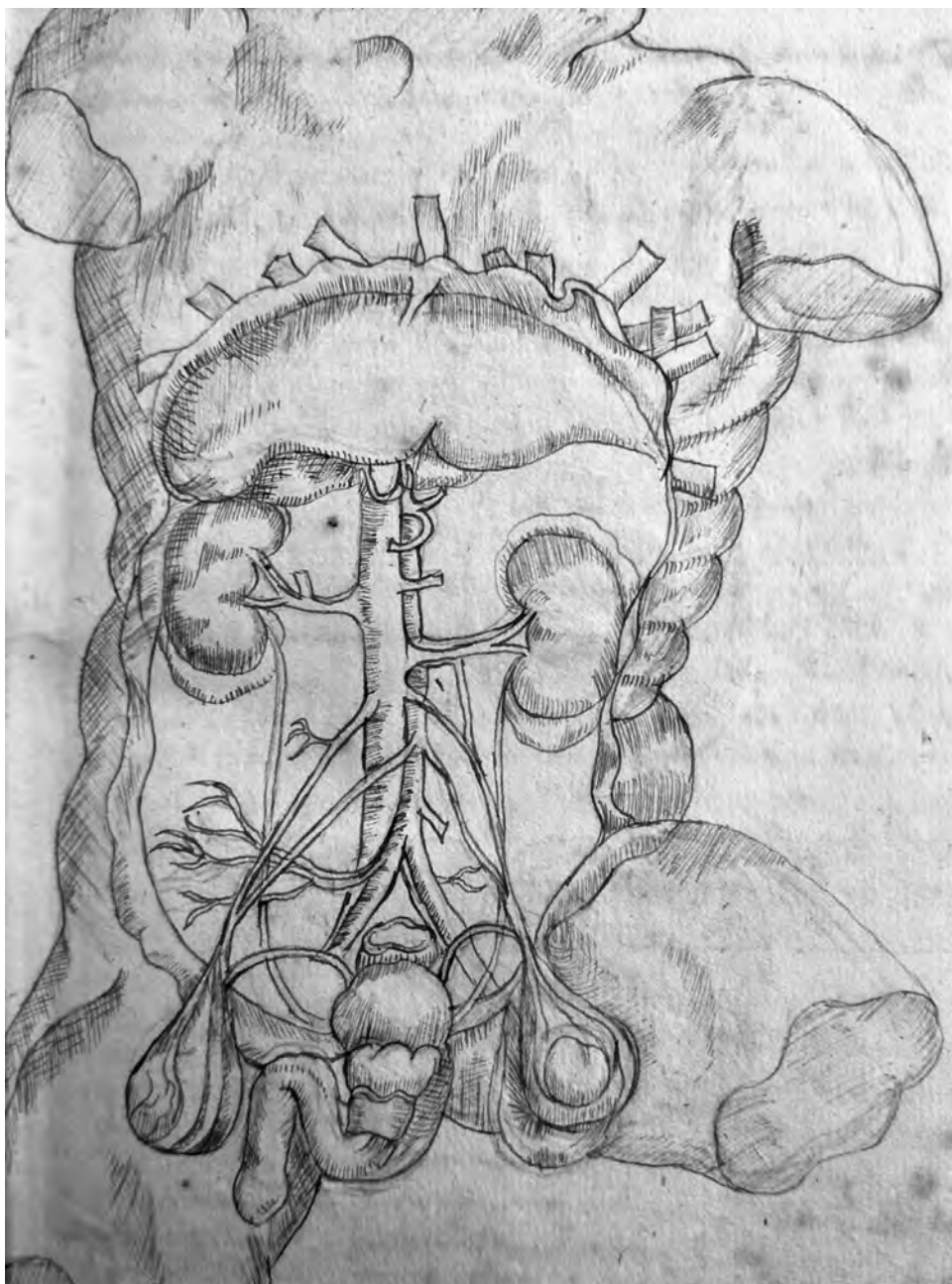
Obr. 3: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 23, omentum (malá opona), pravostranný a levostranný pohled na žaludek

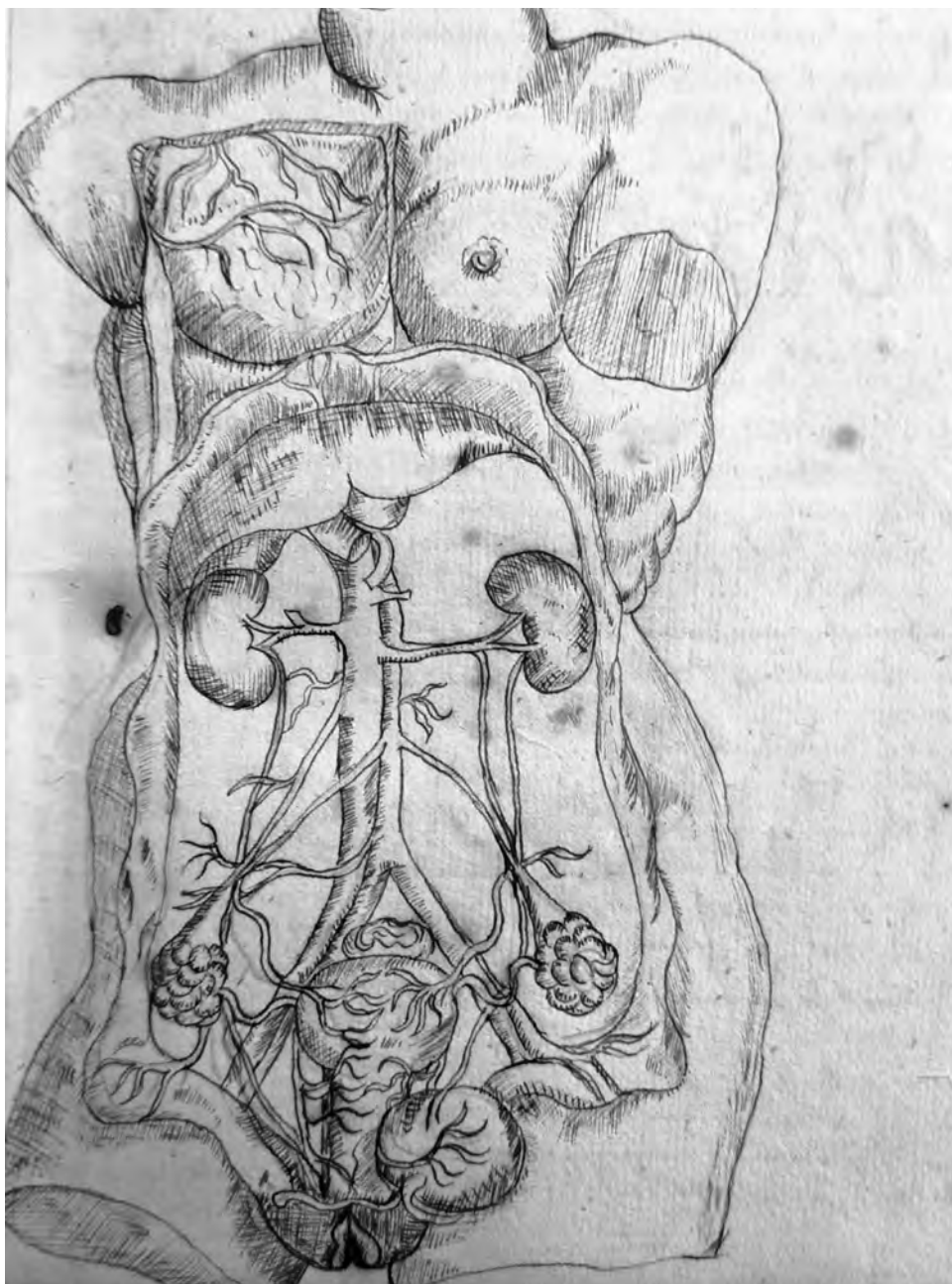
Obr. 4: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 25, lidské torzo s otevřenou dutinou břišní s důrazem na umístění střev, žaludku a jater

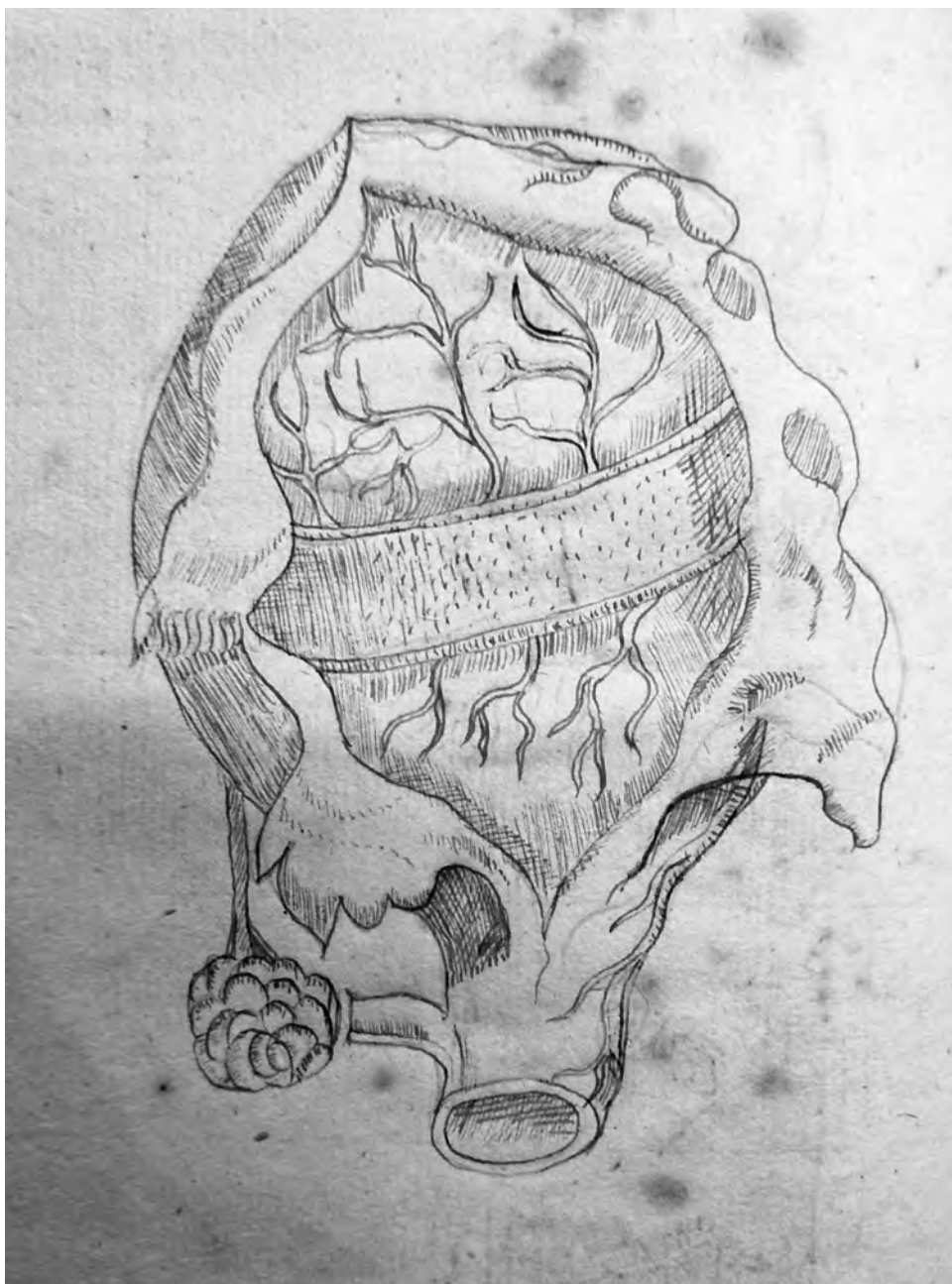
Obr. 5: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 26, torzo muže s otevřenou dutinou břišní zdůrazňující plexus solaris

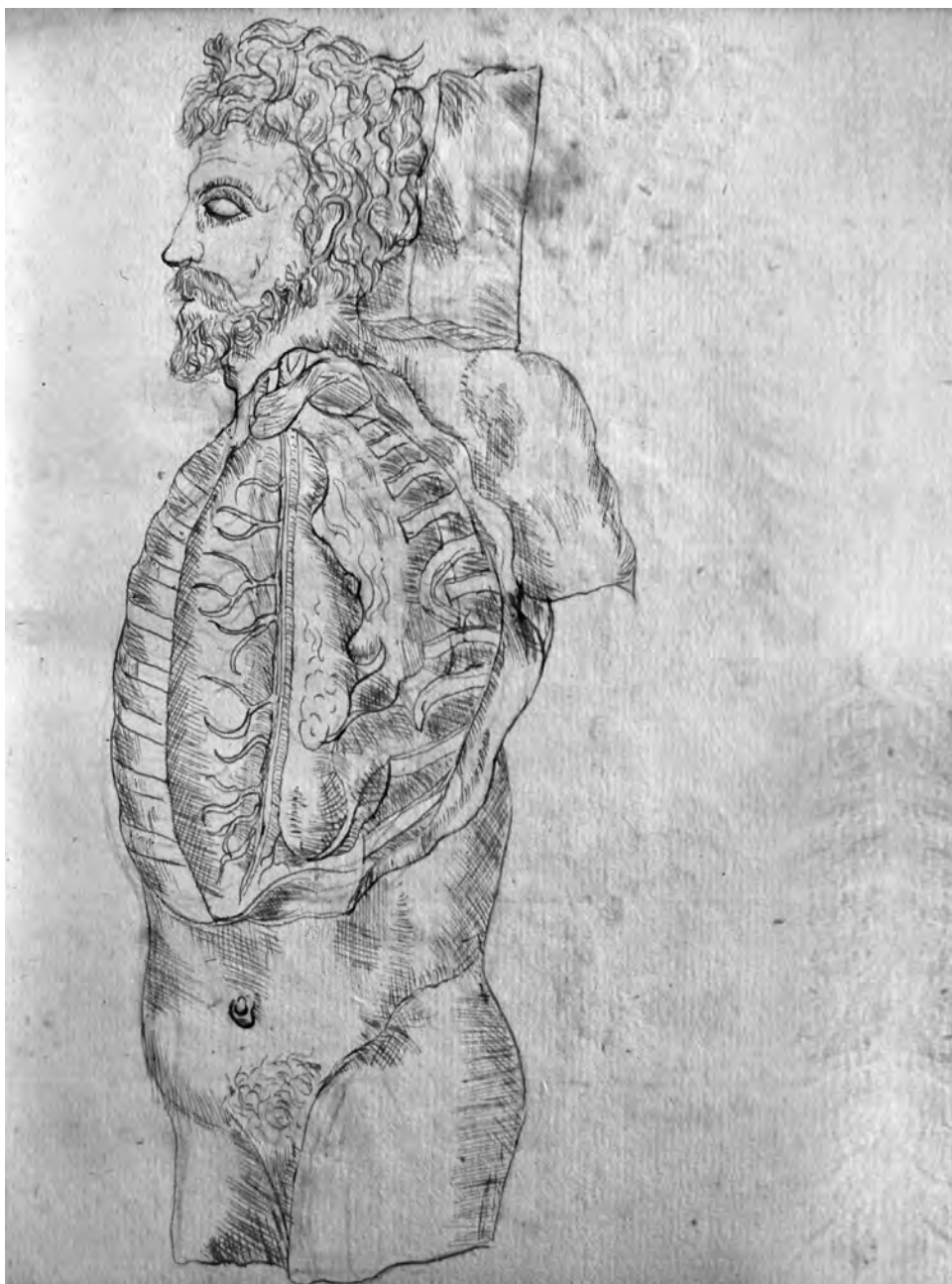
Obr. 6: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 47, mužské torzo s důrazem na ledviny a mužské pohlavní ústrojí

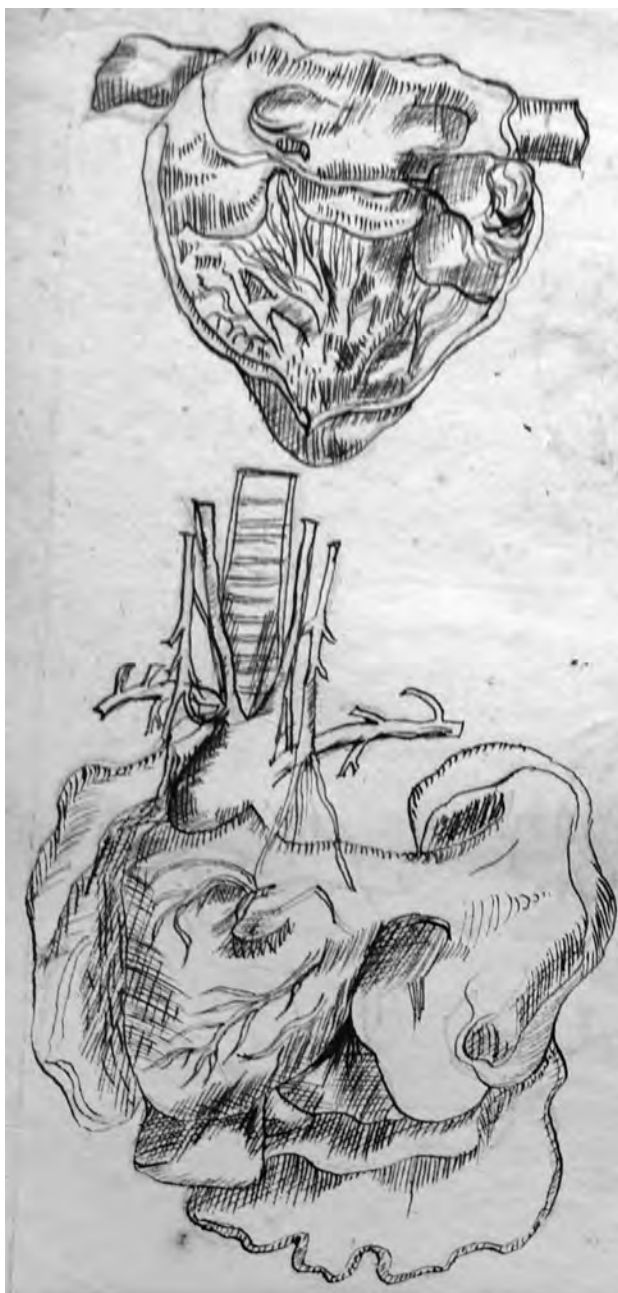
Obr. 7: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 65, torzo ženské postavy s důrazem na ženský pohlavní systém, ledviny a cévní zásobení prsu

Obr. 8: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 72, děloha

Obr. 9: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 81, otevřený hrudník s odklopenými žebry, plíce a mezihrudí

Obr. 10: Joannes Antonius Cassinis de Bugella – Leonard Ferdinand Meisner, *Anatomia compendiata in collegio medico universitatis ... Pragensis ... a Leonardo Ferdinando Meisner ... excepta*, 1690, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DD VI 28, fol. 90, průřez srdce

Die anatomischen Illustrationen der Schrift Leonard Ferdinand Meisners von Löwenberg

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie befasst sich mit Illustrationen der anatomischen Schrift Leonard Ferdinand Meisners von Löwenberg, die auf Vorlesungsaufzeichnungen des Prager Universitätsprofessors Johann Anton Cassinis de Bugella beruhen. Zunächst werden die Zeichnungen in den Kontext weiterer erhaltener anatomischer Zeichnungen im tschechischen Milieu gestellt, konkret handelt es sich um begleitendes Bildmaterial zu der Handschrift *O vyzývání a vysokém důstojství lidského pokolení* (1574) von Matouš Philomat Dačický. Dann nimmt Verfasserin eine grundlegende Bestimmung der abgebildeten Körperteile vor. Der umfangreichste Teil der Studie gilt der Unterscheidung der einzelnen Autoren der Zeichnungen, aus denen die Illustrationen bestehen. Aufschlussreich waren dafür vor allem die jeweils angewandte Zeichnungstechnik sowie der gewählte Zugang zum abgebildeten Thema. Bei einigen Zeichnungen war man um visuelle Genauigkeit bemüht, allerdings zum Nachteil der Verständlichkeit der gesamten bildlichen Darstellung. In diesem Fall handelt es sich um weniger qualitätvolle Zeichnungen. Bei Zeichnungen von erfahrenerer Hand ist das Bemühen um eine gewisse Schematisierung erkennbar, und zwar, um das abgebildete Thema für den Medizinstudenten „lesbarer“ und verständlicher zu machen. Man kann also hier ein bestimmtes Bemühen um größere Edukation der begleitenden Illustrationen erkennen. Bei den meisten Zeichnungen war es zudem möglich, ihre Vorlage, nach der sie entstanden, zu identifizieren, und zwar konkret die Illustrationen des berühmten *De Humani corporis fabrica Libri septem* (Basel, 1543) von Andreas Vesalius.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

PhDr. Ing. Marie Vymazalová, Ph.D.
Ústav dějin křesťanského umění KTF UK
vymazalova@ktf.cuni.cz